

BESEDNODRUŽINSKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA KOT TUJEGA JEZIKA

BORIS KERN

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, boris.kern@zrc-sazu.si

Sinopsis V prispevku je predstavljen koncept *Besednodružinskega slovarja slovenščine kot tujega jezika*, ki nastaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Predstavljeni bodo namen, vsebina, zgradba in predviden obseg slovarja. Slovar bo v prvi vrsti namenjen govorkam_cem slovenščine kot tujega jezika na različnih ravneh znanja (od A1 do C2), posebna različica (modul) pa bo namenjen učenkam_cem s slovenščino kot prvim jezikom. Slovar je izhodiščno zasnovan kot spletni slovar, pri čemer bo spletni prostor omogočil ustrezen in pregleden prikaz tvorjenk po posameznih ravneh znanja.

Ključne besede:

besedotvorje,
stopenjsko
besedotvorje,
besednodružinski
slovar,
slovenščina kot
drugi in tuji jezik,
leksikografija

WORD FAMILY DICTIONARY OF SLOVENE AS A FOREIGN LANGUAGE

BORIS KERN

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Ljubljana, Slovenia, boris.kern@zrc-sazu.si

Abstract This paper presents the concept of the Word Family Dictionary of Slovene as a Foreign Language, which is being developed at the Fran Ramovš Institute of the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. The purpose, content, structure and planned scope of the dictionary are presented. The dictionary will be primarily intended for speakers of Slovene as a foreign language at various language levels (from A1 up to C2), while a special module is being developed for primary and secondary school students. The dictionary is initially designed as an online dictionary, and the online space will allow appropriate and transparent presentation of the derivatives according to various language levels.

Keywords:

word-formation,
multistage
word-formation,
word-formation
dictionary,
Slovene as a
second and foreign
language,
lexicography

1 Uvod¹

Besedotvorna dela in raziskave, ki se osredinjajo na večje nabore besed, ki jih povezuje skupni koren, so se v slovanskem prostoru začeli pojavljati v 60. letih 20. stoletja. To vejo besedotvorja imenujemo *stopenjsko besedotvorje*, saj je osnovno merilo razvrščanja neposrednih in posrednih tvorjenk njihova besedotvorna stopnja. (Kern 2010, 2014, 2017)

Za začetek stopenjskega besedotvorja lahko štejemo leto 1963 (Skražynski 1999: 155), ko je začel nastajati stopenjski slovar ruskega jezika A. N. Tihonova. Približno v istem času so začeli stopenjski slovar sodobnega ruskega jezika pripravljati tudi v moskovski skupini na osnovi aplikativne slovnice S. K. Šaumjana, vendar pa skupina stopenjskega slovarja ni izdala. To je uspelo šele Tihonovi skupini leta 1978, ko je izšel *Школьный словообразовательный словарь русского языка. Пособие для учащихся*. Ta šolski besedotvorni slovar ruskega jezika je obsegal okoli 3300 gesel in je imel funkcijo poskusnega zvezka stopenjskega slovarja. Leta 1985 je Tihonov izdal *Словообразовательный словарь русского языка* s 144.808 besedami, umeščenimi v 18.118 besedotvornih sestavov.

Metodologija stopenjskega besedotvorja se je v slovanskem svetu najbolj razvila na Poljskem. Prvi koncept stopenjskega slovarja poljskega jezika je nastal leta 1977, in sicer na pobudo J. Puzinine na Inštitutu za poljski jezik na Univerzi v Varšavi. Enajst let kasneje je izšel *Zeszyt próbny »Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego«* s 143 besedotvornimi sestavi, ki je nastal pod vodstvom H. Jadacke. (več v Olejniczak 2003: 12–28). Izredno obširen in natančen poljski stopenjski slovar je razdeljen glede na besedno vrsto izhodišč besedotvornih sestavov: leta 2001 sta tako izšla prvi in drugi del: Gniazda odprzymiotnikowe (Pridevniški besedotvorni sestavi) in Gniazda odrzeczownikowe (Samostalniški besedotvorni sestavi), tretji del v dveh tomih (Gniazda odczasownikowe (Glagolski besedotvorni sestavi) in četrti del (Gniazda motywowane przez liczebniki, przysłówki, zaimki, przyimki, modulanty, onomatopeje, wykrzykniki (Besedotvorni sestavi z izhodiščem v števniku, prislovu, zaimku, predlogu, povedkovniku, onomatopeji in medmetu)) pa leta 2004. Že leta 1981 pa je bil izdan tudi poskusni zvezek stopenjskega slovarja *Tworzenie wyrazów w języku polskim* (sln. Tvorba besed v poljščini), ki je zajemal gesla

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta *Kombinatorika besedotvornih obrazil v slovenščini (J6-3134)*, ki ga financira ARRS in ga vodi doc. dr. Boris Kern.

od A do D in je bil namenjen poučevanju oz. učenju poljskega jezika kot drugega in tujega jezika. Enako pa tudi leta 1989 izdani *Mały słownik słotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców* (sln. Mali besedotvorni slovar poljskega jezika za tujce). Zaradi glotodidaktične narave obeh del le-ti ne podajata celostnega vpogleda v poljsko besedje (slovar je obsegal približno 10.000 tvorjenk), izhodiščna gesla so bila namreč izbrana glede na pogostost samih besed v sodobnem jeziku. Ni naključje, da sta bila tako za ruščino kot poljščino prva stopenjska slovarja namenjena šolski rabi, zlasti poljski tudi učecim se poljščine kot tujega jezika.

V slovenskem prostoru o stopenjskem slovarju kot rezultatu stopenjskega besedotvorja ne moremo govoriti pred letom 2001, ko so se začela dela za *Besednodružinski slovar slovenskega jezika (Poskusni zvezek za iztočnice na B)* I. Stramljič Breznik (poskusni zvezek je bil izdan leta 2004). Avtorica je v uvodnem delu poskusnega zvezka predstavila teoretična izhodišča in namen slovarja, njegovo zgradbo, uporabnost, splošna načela hierarhizacije tvorjenk znotraj besednih družin ter podala kratek pregled slovenskega besedotvorja. Slovarki del obsega 666 besednih družin, v katerih je razvrščenih 11.136 besed, pri čemer pa avtorica tako pri izhodiščnih netvorjenih besedah kot tudi njenih tvorjenkah ni upoštevala pomenskega vidika, s čimer je predstavljen izredno formalistični vidik tvorbe besed (npr. v besedni družini *brati* najdemo na enem mestu tako tvorjenke iz glagola *brati* v pomenu 'razpoznavati znake za glasove in jih vezati v besede' kot v pomenu 'nabirati, trgati').² Poleg tega je bila metodologija stopenjskega besedotvorja z vključitvijo pomenotvornega vidka v slovenskem prostoru podrobneje predstavljena leta 2010, leta 2017 pa v monografiji *Stopenjsko besedotvorje (Na primeru glagolov čutnega zaznavanja)* B. Kerna, izhajajoč predvsem iz poljskih metodoloških zgledov.

² Elemente stopenjskega besedotvorja sicer najdemo tudi že v nekaterih drugih delih, npr. (1) v doktorski disertaciji A. Vidovič Muha *Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku* (iz leta 1983) in (2) njeni nadgradnji *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženke* iz leta 1988. Avtorica v omenjenih delih predstavi izpeljanke iz zloženke s priponskimi obrazili, številčni eksponent nad njimi pa označuje stopnjo tvorjenosti: *avantgarada*, *-is²*, *-ičen³*, *-ost⁴* (Vidovič Muha 1983: 419). A. Vidovič Muha v svojih delih presega obravnavo binarnega razmerja med podstavo in tvorjenko, predvsem na mestih, kjer govori o predvidljivosti tvorbe (Vidovič Muha 1988, 2011: 104), enako tudi v *Slovenskem leksikalnem pomenosloju* (2000: 44–45), ko govori o predvidljivosti razvrščanja obrazil *-ski*, *-ni*, *-ji* in *-ost*. Poleg tega tudi (3) *Slovenska slovnica* (2000: 116–118) podaja grafični prikaz besednih družin *miza* in *debel*. (več v Kern 2017: 39–48)

Obstajajo seveda stopenjski slovarji tudi za druge slovanske jezike ter tudi za neslovanske jezike (več v Kern 2017: 48–51): *Dictionnaire synchronique des familles dérivationnelles de mots français (DISFA)*³ C. Gruaza iz leta 2008 obsega 544 besedotvornih sestavov oz. 30.000 besed; obstaja več stopenjskih slovarjev za nemščino: *A German Word Family Dictionary: Together With English Equivalents*⁴ H. H. Kellerja iz leta 1978; *Wortfamilienwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*⁵ G. Augsta idr. iz leta 1998, ki obsega približno 60.000 besed; slovarček za osnovne šole *Der Grundwortschatz plus: Das Wortfamilien-Wörterbuch für die Grundschule*⁶ H. Balhorna idr. iz leta 2007 z 2.000 besednimi družinami oz. 10.000 besedami. Leta 2009 je izšel izredno obširen in podroben slovar *Deutsches Wortfamilienwörterbuch* J. Spletta s približno 80.000 gesli, ki podaja tudi pomene posameznih stopenjskih tvorjenk in besedotvorne vrste. Za angleščino je bil izdan bolj nabor besednih družin (približno 700) kot besednodružinski oz. stopenjski slovar, namenjen tujcem, in sicer kot del slovarja *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (2003: 1522–1533). Poleg že omenjenih slovarjev obstaja tudi stopenjski slovar esperanta E. D. Krausa iz leta 1975.⁷

2 Besedotvorni, stopenjski ali besednodružinski slovar?

I. Stramljič Breznik v članku *Struktura besednodružinskega slovarja slovenskega jezika za črko B* (2004: 72) vpeljuje delitev morfoloških slovarjev na: (a) kombinirane (oblikoslovno-besedotvorne) in na (b) specialne (oz. besedotvorne), slednje pa v nadaljevanju na (b1) slovarje besedotvornih morfemov in na (b2) besednodružinske slovarje.⁸ V svojih predhodnih delih za tip slovarjev, v katerem so neposredne in posredne tvorjenke s skupnim korenem razvrščene glede na stopnjo tvorjenosti, uporabljam termin *stopenjski slovar*, zlasti če ti upoštevajo tudi pomenski vidik tvorbe

³ *Sinbroni stopenjski slovar francoskega jezika* (prev. B. Kern) – *Dictionnaire synchronique des familles dérivationnelles de mots français (DISFA)*. Ur. Claude Gruaz. Limoges: Lambert-Lucas, 2008.

⁴ *Nemški slovar besednih družin: Skupaj z nemškimi ustrežnicami* (prev. B. Kern) – Howard H. Keller: *A German Word Family Dictionary: Together With English Equivalents*. Berkeley: University of California Press, 1978.

⁵ *Besednodružinski slovar sodobnega nemškega jezika* (prev. B. Kern) – Gerhard Augsta idr.: *Wortfamilienwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer, 1998.

⁶ *Osnovni besedni zaklad plus: Besednodružinski slovar za osnovne šole* (prev. B. Kern) – Heiko Balhorn idr.: *Der Grundwortschatz plus: Das Wortfamilien-Wörterbuch für die Grundschule*. Hamburg: Verlag Für Pädagogische Medien, 2007.

⁷ E. D. Krause: *Taschenwörterbuch Esperanto-Deutsch*. Leipzig: Enzyklopadie.

⁸ Zgled za oblikoslovno-besedotvorni slovar avtorica navaja slovaški morfološki slovar Sokolove idr., za slovar besedotvornih morfemov slovar besedotvornih elementov nemškega jezika Stepanove, za besednodružinske slovarje pa slovarje Tihonova, Penčeva za bolgarščino in Augusta za nemščino.

(Kern 2010, 2014, 2017).⁹ Ta namreč narekuje potrebo po razlikovanju od besednodružinskega vidika, ki ga razumem v kontekstu diahronnega jezikoslovja.¹⁰

Glede na to, da je pričujoči slovar prvenstveno namenjen govorkam_cem slovenščine kot tujega jezika, njegova prirejena različica pa učenkam_cem v osnovnih in srednjih šolah s slovenskim učnim programom, je kljub teoretski utemeljenosti termina *stopenjski slovar* smiselneje govoriti o *besednodružinskem slovarju*, saj je termin *besedna družina* splošno razumljen v različnih jezikovnih okoljih in je za to ciljno publiko povednejši (najdemo ga tako v učnih načrtih kot učbeniškem gradivu za osnovne in srednje šole). Poleg tega razvrščenost tvorjenk glede na tvorbene stopenjske za to publiko ni relevantna. Poudariti gre, da pri rabi termina *besednodružinski slovar* ne gre za nedoslednost ali ovrženje termina *stopenjski slovar*, ampak za prilagoditev glede na ciljno publiko in glede na značilnosti slovarja, ki jih ta ciljna publika zahteva.

3 Besedotvorje pri pouku slovenščine

3.1 Slovenščina kot drugi in tuji jezik

Kljub temu da je pozavanje besedotvornih mehanizmov zelo pomembno pri usvajanju tujega jezika (Balterio 2011, Tahaineš 2012), je bilo v več raziskavah za več različnih jezikov ugotovljeno, da so besedotvorne teme v procesu poučevanja jezika kot tujega jezika pogosto marginalizirane ali celo popolnoma spregledane (Gaze 2013). Za slovenščino je – tako kot tudi za druge slovanske jezike – značilna izredno bogata morfemska zgradba besed, ki je posledica večstopenjske tvorbe. Slednja v določenem obsegu omogoča prikaz tvorbe, ki je primeren tudi za učeče se jezika kot drugega in tujega jezika. Zato bi se tem vsebinam v prihodnje veljajo podrobneje posvetiti, med drugim tudi z izdelavo specializiranih jezikovnih priročnikov, najemljenim govorkam_cem slovenščine kot drugega in tujega jezika, ki jih za slovenščino še ni.

⁹ Ne le v smislu, da mora biti med motivirajočo in motivirano besedo pomenska povezava v sodobnem jeziku, ampak tudi v smislu razumevanja tvorjenk ne kot besed, ki nastanejo iz določenega leksema, ampak kot besed, ki so tvorjene iz konkretnega pomena določenega leksema.

¹⁰ Tudi v nemškem jezikoslovju se znotraj proučevanja besed s skupnim korenem uporablja termin *Wortfamilie* v zvezi z diahronim pogledom na tvorbo, pri sinhronem pa se uporabljata termina *Ableitungsgruppe* 'tvorbena skupina' ali *Fächerung* 'lestvica' (August 1993: 183).

Iz raziskave iz leta 2014, v kateri so bile analizirane besedotvorne vsebine v izbranih učbenikih za učenje slovenščine in poljščine kot drugih in tujih jezikov¹¹ (Kern 2014), tako z vidika načina, pogostosti predstavitve teh vsebin kot njihovega obsega, izhaja, da besedotvorne teme pogosteje nastopajo v učbenikih za višje ravni znanja jezika (B2–C1, C2).¹²

Pri tem je treba poudariti, da besedotvorne teme nikakor ne smejo biti spregledane v učbenikih za nižje ravni znanj, saj se z besedotvorjem dejansko srečamo že na prvi uri (slovenščine), ko pri predstavljanju naštevamo različne poklice, ki jih udeleženke_ci tečajev oz. lektoratov opravljajo. V učbenikih za slovenščino na ravneh A1 in A2 besedotvorje vsebine najdemo predvsem v kontekstu moških in ženskih poimenovanj za poklice ter prebivalce in prebivalke posameznih narodov. Posamezna priponska obrazila, s pomočjo katerih tvorimo moška in ženska poimenovanja, so navedena le učbeniku *Slovenska beseda v živo* 2.¹³ V učbenikih na

¹¹ V raziskavo so bili zajeti učbeniki, ki so se v tistem času najpogosteje uporabljali na tečajih ali lektoratih slovenščine oz. poljščine. Od gradiv za slovenščino sta bila iz obravnave torej izvzeta le dva učbenika, ki sta bila izdana kasneje, in sicer *Naprej in v slovenščini* (B1) ter *Slovenščina Ekspres 1* (A1), kar pomeni, da je raziskava še zmeraj aktualna, tudi zaradi tega, ker nobeden od navedenih učbenikov ne ovirše sklepov raziskave. O besedotvornih temah pri poučevanju slovenščine kot drugega in tujega jezika je pisala tudi I. Stramljič Breznik (2020: 132–141).

¹² Med slovenskimi učbeniki na ravni B2 in C1 so besedotvorne teme najpogosteje vključene v učbeniku *Slovenska beseda v živo* 3a. Med drugim v njem najdemo pravila za tvorbo vrstnih pridevnikov na *-ni, -ski, -ški, -nji, -ov/-ev, -ji*, poleg tega pa najdemo še primere tvorbe pridevnikov iz zemljepisnih imen. V učbenik so vključeni tudi primeri tvorbe deležnikov na *-n* in *-l*, posebna pozornost pa je namenjena tudi glasovnim spremembam, do katerih pride pri tvorbi. Učbenik zajema tudi tvorbo deležnika na *-č* ter deležij na *-č, -e* in *-je*, pri čemer pa manjka opozorilo, da so nekatere tovrstne oblike v jeziku zelo redke. Tudi učbenik *Jezikovod* precejšnje pozornost posveča besedotvorju, z njim se srečamo skoraj v vsaki enoti. V učbeniku najdemo tabelarne naloge, pri katerih je treba vpisati manjkajoče glagole pridevnike ali samostalnike. Učbenik obsega tudi tabelo z imeni držav, imeni prebivalcev in prebivalk, pridevniki ter nalogo, pri kateri je treba tvoriti imena prebivalcev slovenskih mest in pokrajin. Na več mestih najdemo naloge, pri katerih je treba napisati kar največ besed iz posamezne besedne družine. Učbenik zajema tudi naloge, pri katerih je treba parafrazirati določene besedne zveze in pri tem uporabiti tvorjeni samostalnik ali pridevnik iz določenega glagola. V učbeniku *Slovenska beseda v živo* 3b najdemo tudi nalogo, pri kateri pri posameznih glagolih treba dopisati predpomska obrazila in dodati pomen tvorjenih glagolov (Kern 2014: 217).

¹³ V seriji učbenikov *Slovenska beseda v živo* je na koncu vsake enote del s predstavitvijo besedišča, zajetega v enoti. V takih tabelah najdemo moška in ženska poimenovanja za osebe, ne glede na to, katera od njih se pojavi v enoti. V učbeniku *Slovenska beseda v živo* 3a sicer najdemo nekaj izjem – ženskih poimenovanj ne najdemo v primerih, ko ta v jeziku ne obstajajo, kar je značilno predvsem za nekatere zgodovinske funkcije, poklice ipd. Vendarle pa bi ženske oblike v omenjenem učbeniku morale biti navedene poleg *esejista, razumnika, utemeljitelja, predsednika države, predsednika vlade/ premiera*. V enakih tabelah so v seriji učbenikov *Slovenska beseda v živo* v vsaki enoti prikazani tudi vidski pari glagolov. V učbeniku *Slovenska beseda v živo* 2 na koncu enot najdemo besedotvorne nize (npr. *poročiti se, pomka, (biti) poročen*), posebna pozornost je namenjena tudi tvorbi manjšalnic, pri čemer je poudarek na pomenskih spremembah, do katerih pride ob dodajanju manjšalniških obrazil (*okence, metuljček*). (Kern 2014: 215)

V učbeniku *Slovenska beseda v živo* 2 najdemo tudi t. i. besedotvorne namige (str. 129) za tvorbo: moških oseb, ženskih oseb, samostalnikov iz glagola, pomanjševalnic, ljubkovalnih imen, abstraktnih samostalnikov na *-ost* iz pridevnika, skupnih imen, samostalnikov, ki poimenujejo prostor, svojilne pridevnike iz samostalnika, vrstnih pridevnikov iz geografskega imena (Kern 2014: 216–217).

vseh ravneh pa torej umanjka poskus sistematičnejšega vpogleda v besedotvorne mehanizme.¹⁴

3.2 Slovenščina kot prvi jezik

Analiza tako učnih načrtov za slovenščino v osnovni šoli in v gimnaziji kot učbeniških gradiv je pokazala (Kern 2020b, Stramljič Breznik 2020), da besedotvorne vsebine pri pouku slovenščine v osnovnih in srednjih šolah za razliko od gradiv za slovenščino kot drugi in tuji jezik nikakor nimajo obstranske vloge. So dobro zastopane, izjema je le gimnazijski učni načrt, kjer so te vsebine navedene zelo neprecizno. V gradivu pogosto umanjka predvsem osmislitev preučevanja besedotvorja, in sicer v kontekstu pomembne funkcije, ki jo ima besedotvorje pri poimenovanju novih pojavnosti v okviru lastnega jezika, ter v kontekstu pomena razvijanja lastnih besedotvornih kompetenc.¹⁵

V prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovnih šol je predvideno poznavanje tvorbe: (a) manjšalnic oziroma ljubkovalnic; (b) moških in ženskih samostalniških parov; (c) samostalniških izpeljank iz glagolov (z besedotvornimi pomeni »živega in neživega« vršilca dejanja, dejanja in prostora dejanja) ter (č) pridevniških izpeljank iz samostalnikov (z besedotvornimi pomeni svojine, snovnosti). Sicer pa so besedotvorne vsebine po učnem načrtu za slovenščino v osnovni šoli pri pouku slovenščine predvidene zlasti od drugega vzgojno-izobraževalnega obdobja naprej. Učbeniško gradivo za drugo in tretje vzgojno-izobraževalno obdobje predvideva:

- tvorjenje izsamostalniških pridevnikov (z besedotvornim pomenom vrstnosti, snovnosti in namembnosti), svojilnih pridevnikov in pridevnikov na *-ski/-ški* iz zemljepisnih lastnih imen, izsamostalniških samostalnikov (z

¹⁴ Res je, da se da besedotvorje (v nasprotju z oblikoslovjem ali skladnjo) le redko da opisati s pomočjo zelo enostavnih pravil (prim. Gaze 2013), vendar popolna odsotnost sistematičnejšega prikaza besedotvornih vsebin nikakor ni opravičena. Že na začetni ravni se da oblikovati enostavne napotke, kot so: Če je poimenovaje za moško osebo tvorjeno z obrazilom *-a*, bo to v primeru ženskega poimenovanja zamenjana z *-ka*. Podobne napotke se da oblikovati tudi pri obrazlih *-ist, -log, -telj*.

¹⁵ Prva osmislitev preučevanja besedotvorja je navedena le v učbenikih *Na pragu besedila 2* in *Na pragu besedila 2 – izdaja s plusom* (za srednje šole), pri čemer je omenjena zgolj kot alternativa »nepotrebnega« prevzemanja. Dokaj posredno pa je o pomenu besedotvorja govora tudi v učbeniku *Barve jezika 4*. Pri pouku pa je vsekakor pomembno, da učenke_cí oz. dijakinje_e seznanimo s tem, da sta tako prevzemanje iz tujih jezikov kot iskanje poimenovalnih možnosti v okviru lastnega jezika legitimni, da pa je predvsem besedotvorje pokazatelj vitalnosti (slovenskega) jezika, ki je ključnega pomembna tudi za njegov nadaljnji razvoj. Na drugo osmislitev, tj. na pomen razvijanja lastnih besedotvornih kompetenc, pa je opozorjeno v učbeniku *Na pragu besedila 2 – izdaja s plusom* (str. 20). (več v Kern 2020b)

- besedotvornim pomenom sredstva oziroma orodja ter mesta dejanja), poimenovanj moških in ženskih parov, samcev, samic in mladičev;
- tvorjenje in »pomensko razvezavo« zloženek (npr. *bledoličen, človekoljuben*);
 - ugotavljanje skladijske podstave tvorjenke in iskanje tvorjenk na podlagi skladijske podstave;
 - prepoznavanje glasovnih premen pri tvorjenkah;
 - poznavanje tvorbe besed glede na različno besednovrstno pripadnost (zlasti v obliki dopolnjevanja tabel z besedami iz iste besedne družine);
 - razlikovanje med *tvorjenkami* in *netvorjenkami*;
 - prepoznavanje besednovrstno pripadnost motivirajoče in motivirane besede;
 - določanje besedotvorne pomene dejanja/vršilca/prostora dejanja/orodja za dejanje;
 - poznavanje tvorjenk, pri katerih je aktualen zapis skupaj, narazen oz. z vezajem. (več v Kern 2020b: 190–191)

Na srednješolski stopnji pa se besedotvorne kompetence v učnih načrtih za gimnazije nanašajo na:

- prepoznavanje in navajanje besed iz istih besednih družin;
- pretvorbo skladijske podstave v tvorjenko in obratno;
- sistematično usvajanje temeljnih tvorbnih značilnosti besede (v 2. letniku);
- poznavanje pravil o pisanju skupaj, narazen ali z vezajem (v 1., 2. in 3. letniku).

Kljub temu da so besedotvorne vsebine v učnem načrtu za gimnazije bolj skopo in manj natančno prikazane, so v učbeniškem gradivu za srednje šole obravnavane v zadovoljivem obsegu. (Kern 2020b: 192–194; prim. Stramljič Breznik 2020: 121–123)¹⁶

4 Besednodružinski slovar slovenskega jezika kot tujega jezika

Besednodružinski slovar slovenskega jezika kot tujega jezika (v nadaljevanju BSSJ) je zasnovan kot spletni rastoči slovar, kar pomeni, da bodo nove besedne družine dodajane vsako leto sproti. Namen slovarja je prikazati besedje slovenskega jezika z vidika besednih družin in posledično tudi besedotvorni mehanizem slovenskega

¹⁶ I. Stramljič Breznik v svoji monografiji *Besedotvorje: teoretično, praktično in didaktično* navaja tudi nekaj dragocenih didaktičnih napotkov za obravnavo besedotvornih vsebin pri pouku slovenščine (Stramljič Breznik 2020: 123–132).

jezika. Slovar bo služil kot primoček za samoučenje, imel pa bo tudi uporabno vrednost na organiziranih tečajih in lektoratih slovenščine; zlasti v smislu širjenja besedišča in usvajanja značilnosti slovenskega besedotvornega mehanizma, in sicer na vseh zahtevnostnih ravneh (od A1 do C2).

4.1 Gradivska osnova in obseg slovarja

Slovarski projekt je trenutno v fazi oblikovanja poskusnih gesel, in sicer je v izdelavi 50 besednih družin, ki imajo v izhodišču najpogostejše netvorjene polnopomenske besede v slovenščini. V nadaljevanju je predvideno, da bodo pri izbiri netvorjenk in tvorjenk v BSSJ poleg frekvenčnih list iz aktualnih korpusnih virov uporabljene tudi frekvenčne liste iz Korpusa slovenščine kot tujega jezika KOST in korpusa besedil iz učbenikov za slovenščino kot drugi in tuji jezik, pri čemer bi bila upoštevana tudi besednovrstna raznolikost netvorjenih besed.¹⁷

Cilj prve faze izdelave slovarja je prikaz 2000 tvorjenk, v naslednji fazi pa je cilj 10.000 tvorjenk, kar predstavlja zadostno količino besedja za doseg ravnici C1.¹⁸ Po nekaterih raziskavah (npr. Carrol, Davies in Fichman 1971; po: Nation 2001) naj bi poznavanje 5.000 besed v angleščini omogočilo 89,4-% razumevanje besedil, 12.448 pa kar 95-%.

Vse netvorjene in tvorjene besede v BSSJ-ju bodo razdeljene v tri nivoje:

- 1. nivo: (osnovno) besedje, ki se pogosto pojavlja v besedilih na ravni B1,
- 2. nivo: besedje, ki se pogosto pojavlja v besedilih na ravni B2,
- 3. nivo: besedje, ki se pogosto pojavlja v besedilih na ravneh C1–C2.

Prvotno je bilo predvideno, da bi bilo količinsko razmerje besed med posameznimi nivoji vsaj v prvi fazi 50 % : 30 % : 20 %, vendar pa je že izdelava poskusnih besednih družin pokazala, da tovrstno razmerje ni uresničljivo. Pogosto se namreč zgodi, da netvorjena beseda, ki sodi med najosnovnejše besedje, že na prvi stopnji tvori besede, ki so značilne za besedila na višjih ravneh.¹⁹

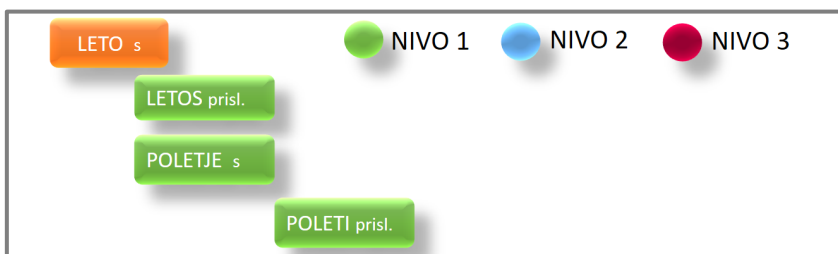
¹⁷ Pri izboru besedja bi bilo treba izhajati tudi iz naborov najpogostejših relevantnih netvorjenih glagolov, najpogostejših relevantnih netvorjenih samostalnikov, najpogostejših netvorjenih pridevnikov itn.

¹⁸ Upoštevano je le občnoimensko besedje.

¹⁹ Tak primer je npr. eden najpogostejših glagolov *imeti* s tvorjenkami *imetje¹*, *dobroimetje¹*, *imetnik¹*, *imetnikov²*, *imetišk²*, *neimetnik²*, *imetical¹*, *imetičn²*, *neimetnica²* (z eksponenti je označena tvorbeni stopnja).

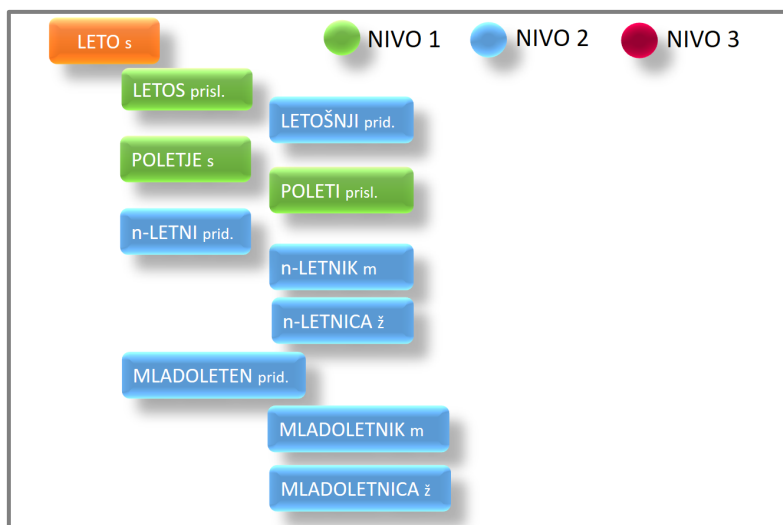
4.2 Zgradba slovarja

Na začetku vsake besedne družine se nahaja netvorjena beseda, ki ji sledi podatek o besednovrstni pripadnosti, v primeru samostalnika ta podatek izkazuje slovnični spol, pri glagolu pa glagolski vid. Nadaljnje tvorjenke so nato razvrščene v prvi vrsti glede na 3 nivoje, nato glede na besedotvorno vrsto (najprej izpeljanke, nato sestavljenke in na koncu zloženke), kar si lahko ogledamo na primeru besedne družine *leto*; s klikom na posamezen nivo se povečuje/zmanjšuje število prikazanih tvorjenk:



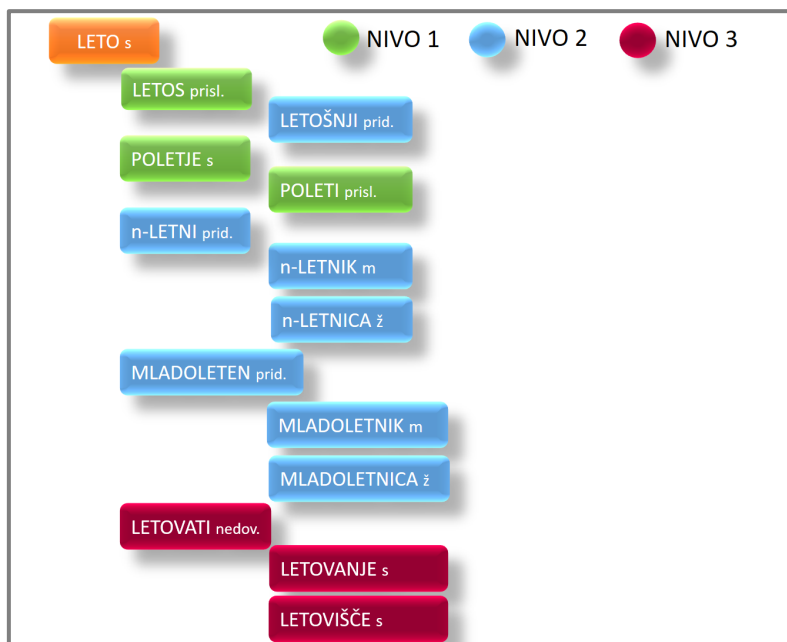
Slika 1: Nivo 1 besedne družine *leto*.

Vir: lasten vir



Slika 2: Nivo 1 in izsek nivoja 2 besedne družine *leto*.

Vir: lasten vir



Slika 3: Nivo 1 in izseka nivojev 2 in 3 besedne družine *leto*.

Vir: lasten vir

V primeru zelo razvejanih besednih družin se uporabi stopenjski prikaz: prikaži več / prikaži manj. Ob kliku na posamezno netvorjenko ali tvorjenko se izpišeta razlaga, prilagojena za govorke_ce slovenščine kot tujega jezika, ki ima v nadaljevanju možnost prikaza še tipičnih zgljedov rabe, ali ustreznica v tujem jeziku (v angleščini, hrvaščini, makedonščini, ukrajinščini, ruščini, poljščini, španščini, italijanščini, dveh različicah romščine, francoščini, arabščini, kitajščini ali japonsščini, pri čemer si jezik prevodov uporabnica_k izbere na začetku; možna pa bi bila tudi povezljivost s Slovarjem slovenskega znakovnega jezika).



Slika 4: Tipiski prikaz nivoja 1 besedne družine *leto* s prevodom, razlago in zgledi rabe.

Vir: lasten vir

Iskanje je sicer omogočeno po katerikoli netvorjenki ali tvorjenki, enako tudi po ustreznici v tujih jezikih. Vsaka tvorjenka ima označene tudi besedotvorne morfeme, po katerih je tudi omogočeno iskanje (npr. tvorjenke na *-išče*, tvorjenke s predponskimi obrazili *na-*, *pred-*, *po-* ipd.). Ob tovrstnem iskanju bodo uporabnicam_kom na voljo tudi podatki o funkciji posameznih obrazil, npr. *-ica* je obrazilo za tvorbo poimenovanj oseb ženskega spola ali za tvorbo manjšalnic ali prostora (*učilnica*, *zbornica*), in sicer s ponazoritvenimi primeri za posamezen pomen. Kjer bo možno, bodo dodani tudi podatki o družljivosti/zamenljivosti besedotvornih obrazil (npr. *-telj* je družljiv z *-ica*, *-ec* je pri tvorbi poimenovanj oseb ženskega spola zamenljiv z *-ka*) in pa tipična obrazila po posameznih besedotvornih pomenih (npr. za prostor *-išče*, *-ica*).

Dodana vrednost – in pa krati tudi nujen dodatek tega slovarja – bodo vaje z rešitvami, namenjene uporabi tako pri pouku slovenščine kot drugega in tujega jezika na različnih ravneh znanja jezika kot pri samoučenju.

BSSJ bo tako imel funkcijo: (a) besednodružinskega (in s tem besedotvornega) slovarja, (b) slovarja za govorke_ce slovenščine kot tujega jezika, (c) dvo-/večjezičnega slovarja, (č) jezikovnega priročnika s podatki o besedotvornem mehanizmu v slovenščini in (d) didaktičnega priročnika z vajami za (samostojno) izpopolnjevanje znanja slovenščine.

4.3 Modul za slovenščino kot prvi jezik

BSSJ bo glede na vsebine osnovnošolskih in srednješolskih učnih načrtov za slovenščino, opisanih v poglavju 3.2, vsekakor primeren tudi za uporabo pri pouku slovenščine kot prvega jezika, in sicer z nekaterimi prilagoditvami: v modulu za slovenščino kot prvi jezik tvorjenke ne bodo razvrščene glede na nivoje znanja jezika. Možnost prevodov v tuje jezike bo ostala, saj ta možnost predstavlja precejšnjo uporabno vrednost pri učenju tujih jezikov; bo pa ta možnost izbirna.

5 Zaključek

Kljub temu da je poznavanje besedotvornih mehanizmov zelo pomembno pri usvajanju tujega jezika, je bilo v več raziskavah za več različnih jezikov ugotovljeno, da so besedotvorne teme v procesu poučevanja jezika kot tujega jezika pogosto marginalizirane ali celo popolnoma spregledane. Poznavanje zakonitosti

besedotvornih mehanizmov je zlasti pomembno za jezike, kot je slovenščina, saj je zanj – kot za druge slovanske jezike – značilna izredno bogata morfemska zgradba besed, ki je posledica večstopenjske tvorbe.

V prispevku opisani *Besednodružinski slovar slovenščine kot tujega jezika* bo zapolnil veliko vrzel v slovenskem jezikoslovnem prostoru. BSSJ bo imel funkcijo: (a) besednodružinskega (in s tem besedotvornega) slovarja, (b) slovarja za govorke_ ce slovenščine kot tujega jezika, (c) dvo-/večjezičnega slovarja, (č) jezikovnega priročnika s podatki o besedotvornem mehanizmu v slovenščini in (d) didaktičnega priročnika z vajami za (samostojno) izpopolnjevanje znanja slovenščine. Uporabna vrednost tovrstnega slovarja je tudi glede na številčnost ciljne publike nedvomna: le v okviru Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik in njegove mreže lektoratov se slovenščino uči približno 3300 oseb letno, z modulom za pouk slovenščine kot prvega jezika pa bo vsekakor zelo uporabljen tudi za učenke_ ce v osnovnih in srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom.

BSSJ bo z dodatnimi vsebinami: (a) ponudil vpogled v sistemskost besedotvorja v slovenščini, pri čemer bo še posebej dragocen vidik kombinatorike obrazil, ki je v slovenskem prostoru precejšnja novost, zlasti z vidika slovenščine kot drugega in tujega jezika; (b) učečim se slovenščine omogočil lažje širjenje besednega zaklada in (c) prispeval k poznavanju funkcijskosti posameznih besedotvornih obrazil ter (č) učiteljicam_ em slovenščine kot tujega jezika uzavestil pomen poznavanja besedotvornega sistema pri usvajanju tujega jezika.

Literatura in viri

Isabel BALTEIRO, 2011: Awareness of L1 and L2 Word-formation Mechanisms for the Development of a More Autonomous L2 Learner. *Porta Linguarium* 15. 25–34.

Mateusz GAZE, 2013: *Miejsce słowotwórstwa w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. Praca magisterska. Łódź.

Boris KERN, 2010: Stopenjsko besedotvorje. *Slavistična revija* 58/3. [335]–348. Dostop 30. 4. 2022 na https://srl.si/sql_pdf/SRL_2010_3_2.pdf.

Boris KERN, 2014: Zagadnienia słowotwórcze w wybranych podręcznikach do nauczania języków słoweńskiego i polskiego jako obcych. *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 21. 211–220. Dostop 30. 4. 2022 na

https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Acta_Universitatis_Lodzianensis_Kształcenie_Polonistyczne_Cudzoziemcow/Acta_Universitatis_Lodzianensis_Kształcenie_Polonistyczne_Cudzoziemcow-r2014-t21/Acta_Universitatis_Lodzianensis_Kształcenie_Polonistyczne_Cudzoziemcow-r2014-t21-s211-220/Acta_Universitatis_Lodzianensis_Kształcenie_Polonistyczne_Cudzoziemcow-r2014-t21-s211-220.pdf.

- Boris KERN, Sanja MILETIĆ, 2015: Produktivność slowotwórcza jako jeden ze wskaźników "bogactwa językowego" : (na przykładzie języków słoweńskiego, serbskiego i polskiego). *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców*. 3. Ur. Mateusz Gaze, Paula Góralczyk-Mowczan. Łódź. 92–102.
- Boris KERN, 2020a: Kombinatorika priponskih obrazil v besedotvornih sestavih glagolov čutnega zaznavanja. *Pogled v jezik in iz jezika : Adi Vidovič Muha ob jubileju*. Ur. Mira Krajnc Ivič, Andreja Žele. Maribor: Mednarodna knjižna zbirka Zora. 67–79.
- Boris KERN, 2020b: Šolske in izvenšolske besedotvorne dileme. *Slovenski jezik in književnost v srednjeevropskem prostoru : [Slovenski slavistični kongres, Gradec/Grač in Maribor, 1.-3. oktober, 8.-9. oktober 2020]*. Ur. Matej ŠEKLI, Lidija REZONIČNIK. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 189–199. Dostopno 30. 4. 2022 na <https://zdsds.si/tiskovina/2695/>.
- Erika KRŽIŠNIK, 2000: *Posredovanje slovniškega znanja v učbenikih slovenščine kot drugega/tujega jezika. Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika, Skripta 4*. Ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana. 7–14.
- I. NATION, 2001: *Learning Vocabulary in Another Language* (Cambridge Applied Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139524759.
- Monika OLEJNICZAK, 2003: 30 lat slowotwórstwa gniazdowego (rys historyczny). *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia, metoda, zastosowanie*. Kraków: Księgarnia Akademicka. 12–28.
- Mojca STRITAR, 2009: *Korpus usvajanja slovenščine kot tujega jezika. Doktorska disertacija*. Ljubljana. Dostop 30. 4. 2022 na <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=112541&lang=slv>.
- Mirosław SKARŻYŃSKI, 1999: *Powstanie i rozwój polskiego słowotwórstwa opisowego*. Kraków: Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2004: Struktura besednodružinskega slovarja slovenskega jezika za črko B. *Jezikoslovni zapiski 10/1*, 71–91. Dostop 30. 4. 2022 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-4YAU6BSE>.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2020: *Besedotvorje: teoretično, praktično in didaktično*. Zora 136. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
- Yousef TAHAINEH, 2012: The Awareness of the English Word-formation Mechanisms is a Necessity to Make an Autonomous L2 Learner in EFL Context. *Journal of Language Teaching and Research* 6. 1105–1113.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1983: *Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Anja Zorman, 1998: Vloga slovnice pri učenju in poučevanju tujega jezika. *Uporabno jezikoslovje*. Ljubljana. 199–205.

Word Family Dictionary of Slovene as a Foreign Language

This paper presents the concept of the online Word-Family Dictionary of Slovene as a Foreign Language (BSSJ), which is being developed at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language ZRC SAZU. The dictionary is primarily intended for speakers of Slovene as a foreign language at various language levels (from A1 to C2), while a special version (module) is being developed for learners of Slovenian as a first language. Although knowledge of word-formation mechanisms is very important for the acquisition of a foreign language, word formation topics are often marginalised or even completely overlooked in the process of teaching. Knowledge of the regularities of word-formation mechanisms is particularly important for languages such as Slovene, since it is characterised – like other Slavic languages – by an extremely rich morphemic structure of words, which is the result of a multistage derivation.

The dictionary will fill a major gap in Slovenian linguistics. The BSSJ will serve as: (a) a word family (and thus word-formation) dictionary, (b) a dictionary for speakers of Slovene as a foreign language, (c) a bilingual/multilingual dictionary, (d) a language manual with information on the word-formation

mechanism in Slovene, and (e) a didactic manual with exercises for (independent) improvement of Slovene language skills. The value of such a dictionary is also unquestionable in view of the size of the potential users: within the Centre for Slovene as a Second and Foreign Language alone, together with its network of universities where it is possible to learn Slovene, Slovene is studied by about 3,300 people per year. Containing a module for teaching Slovene as a first language, BSSJ will undoubtedly be very useful also for students in Slovenian elementary and secondary schools.